

רקע

קו העוני במדינת ישראל עומד על חצי מהשכר החציוני. קו העוני הוצע על ידי חוקרים של המוסד לביטוח לאומי ואומץ על ידי הארגון. קו העוני נתון במחלוקת וגופים ממשלתיים חולקים על הרלבנטיות שלו. בעקבות זאת, קו העוני איננו מהווה כלי מדיניות במאבק בעוני, כך למשל, הוא איננו מהווה רף לתמיכה או לפטור ממיסים ובדרך כלל לא נקבע יעד לצמצום העוני על פי המדד הקיים.

הצעה

1. להגדיר עוני כפי שעולה מהמקורות ההלכתיים: הגדרה מעורבת – על פי סל צרכים שמושפע מרמת החיים הכללית בדומה למדד העוני הקנדי (MBM).
2. להגדיר מי שנמצא מתחת לקו העוני בפטור ממיסים וכזכאי לקצבאות מסוימות, ובלבד שהוא ממצה את כושר ההשתכרות הממשי שלו.
3. להגדיר יעד ממשלתי לצמצום העוני על פי המדד החדש.

מקורות

החובה לסייע לעניים היא מהמצוות המרכזיות בתורה, כפי שנפסק בשולחן ערוך:

מצות עשה ליתן צדקה כפי השגת יד, וכמה פעמים נצטוינו בה במצות עשה. ויש לא תעשה במעלים עיניו ממנו, שנאמר: לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך (דברים טו, ז). וכל המעלים עיניו ממנה נקרא בליעל, וכאילו עובד עבודת כוכבים. ומאד יש ליוהר בה, כי אפשר שיבא לידי שפיכות דמים, שימות העני המבקש אם לא יתן לו מיד...¹

הגדרת העוני ע"פ הלכה נדונה במספר מאמרים² אחד המקורות הבולטים בעניין זה מקורו בשו"ת אור זרוע שכתב במפורש שיש לעדכן את השיעור על פי הצרכים המקובלים באותה תקופה:

ומה שאמרו מי שיש לו מאתים זוז אם יכול ליטול צדקה אומר אני הכל לפי פרנסתו ופרנסת ביתו...³

אולם, מי שאינו ממצה את כושר ההשתכרות שלו אינו זכאי לצדקה על פי רוב הדעות, וכך כתב מהרשד"ם:

ופשיטא שאין חלוק בין מי שיש לו ואינו רוצה להתפרנס למי שאין לו מעות בעין ויכול להתפרנס ממקום אחר ממלאכה או אומנות או סחורה. שאם יעלה בדעת שכל מי שאין לו מאתים זוז בעין ויכול להרויח מזונותיו במלאכה או בענין אחר כנזכר יתפרנס מן הצדקה, אין ספק שהיה זה מן הנמנע שרבו מאד האנשים שאין להם מעות בעין והם בעלי מלאכה או דבר אחר שיתפרנסו מן העשירים ולא היה הקומץ משביע את הארי.⁴

¹ שולחן ערוך יורה דעה הלכות צדקה סימן רמז סעיף א.

² ראו למשל: עדו רכניץ (תשס"ז). "מדידת עוני בהשראה יהודית", תחומין כז, עמ' 378-371.

³ אור זרוע א, יד.

⁴ שו"ת מהרשד"ם חלק יו"ד סימן קסו; וכן כתב בספר הפלאה, קונטרס אחרון הלכות כתובות עא, ב; הובאו דבריו בשו"ת עטרת פז חלק ראשון כרך ג - אה"ע סימן י, אות ז.

כלומר, ישנה השוואה מוחלטת בין אדם שיש לו רכוש לאדם שיש לו יכולת לעבוד ולפרנס את עצמו. יתירה מזו, לא יתכן שאדם שיכול לעבוד זכאי לצדקה, כיון שאילו כך היה היו אנשים רבים מפסיקים לעבוד ומטילים את עצמם לעול על בעלי ההון.

המהרשד"ם סייג את דבריו במקרה שיש לאדם קושי נפשי או חברתי למצות את כושר ההשתכרות שלו:

...הרי ודאי דלא מיירי אלא במי שהורגל ואין לו יכולת עתה בשום צד למצוא הרגלו ולימודו ואפשר יסתכן, על זה אמרה תורה 'אשר יחסר לו'. לא על מי שאבותיו ואחיו וארץ מולדתו רגילים להתפרנס מטרחם ועמלם ויגיע כפיהם והוא רוצה להתנהג מעונג בלתי עמל דאין זה נקרא 'יחסר לו' כי הוא מחסר את עצמו.⁵

כלומר, החובה לאפשר לסייע לעני שאיננו רוצה לעבוד היא דווקא כשמדובר באדם שאין לו "יכולת עתה בשום צד" לפרנס את עצמו. המהרשד"ם מגדיר **יכולת** במונחים אישיים, כלומר, גם אם מבחינה פיזית מדובר באדם שיכול לעבוד, כיון שהוא לא הורגל בעבודה קשה, והדבר עלול להזיק לו - יש חובה לפרנס אותו. מאידך, אם מדובר באדם שיש לו יכולת ממשית להתפרנס והוא בוחר שלא לעשות זאת - אין חובה לתמוך בו.

⁵ שו"ת מהרשד"ם חלק יו"ד סימן קסו.